

ATATÜRK'ÜN YÖNTEMİ VE YÖNETİMİ

Prof. Niyazi BERKES

Doğrularla yanlışları bir arada, yanyana düşünmek bugünün kimi aydınlarına özgü bir özellik olmuş gibi. Düşün yavaşında bunun birçok karışık noktaya yol açan sonuçları oluyor. Bu, birkaç yüzyıldan beri hem dünya, hem çağ, hem çağrıyla, hem tarih değişimi için de yuvarlanan bir toplumun aydınları olmaktan mı ileri geliyor, bilmiyorum. Son yarım yüzyıl içindeki iniş çıkışları, dalgalanmaları, ve en son günümüzde içinden çıkılmaz gibi görünen kafa karışıklıklarının gelişimini gözden geçirirsek hemen her sorunumuzda bu özelliği görürüz.

TÜRK AYDINI - ATATÜRK

Bu dediğim şey en gözde çarpan somutlukla gösterecek konuların başında, sanırım, Türk aydını ile Atatürk arasındaki ilişki sorunu gelir. (Aydınlar, özellikle genç kuşak aydınlarından söz ediyorum. Halkı karıştırmıyorum bu analize. Onu da ayrıca incelemeli ve tartışmalı). Türk aydını kırk yıldır, yılda bir kez onu anar. Yıllar geçtikçe onu daha iyi tanıyacağını sanırsınız; görürsünüz ki tersine, daha az tanıyor. Anması gittikçe biçimselleşiyor. Ne bileyim, bir gün gelecek, belki de onun üzerine bilinenlerin tümünün yanlış olduğunu söyleyenler bile çıkacak; buna karşılık bilmediklerinin tümünün doğru olduğuna inandıracak biri çıkacak olsa ona kim se inanmayacak. Türk aydını ona karşı tuhaf bir gizli karışıklık, bir yabancılaşma içinde. Onun gerçek, tarihsel adını bile unutmaya alıştı. Onu hep sıfatı ile tanır ve gittikçe de onun kısaltılmışı olan Ata sözcüğü ile anarak geçer. Tarihin koca Mustafa Kemal'i şimdiki kırpıntı bir «sıfat» ol-

muş. Çoğumuz «Atatürk» sözünü benim, sizin aile ve soyadımız gibi bir ad sanır. Onun ne bir ailesi var, ne de bir soy kurmuştur. Onun, tarihte yaşayacak olan adı Mustafa Kemal'dir. «Atatürk» de ona gösterilen saygıyı yansıtacak bir sıfat olarak onunla birlikte yaşayacak bir ek olarak konmuştur.

Toplum ve Bilim dergisinde (Sayı 4, 1978) Siyasal Bilimler Fakültesi öğretim üyelerinden Mete Tunçay'ın «Atatürk'e Nasıl Bakmak» gibi bir başlık taşıyan kısa incelemesini okurken yazdığım bu günlük düşünceler geldi aklıma. Mustafa Kemal ya da Kemal Atatürk üzerine usulü açıdan düşününen bilim adamının nice gözüne çarpan anlamsızlık var sa, onları açığa vurmaya açısından ilginç bir yazı. Çok kişiyi rahatsız edecek, ama bence çok doğru gözlemleri var. Ne var ki, bu «doğru»ların yanına mutlaka «yanlış»lar da koyacak! Bu sanki kaçınılmaz, alınmış yazılmış bir özellik.

DOĞRULAR

Yazının güzel ve doğru olan birinci yanı, tabulara karşı düşüncülerini korkusuzca ortaya koyması. İkincisi, konuya bilimsel bir açı ile yaklaşmak zorunluluğu döneminin artık gelmiş olması gerektiğini hatırlatması. Üçüncü bir doğru yanı, Atatürk konusunun anlamlarını

anlamsızlaştıran saçmalıkları ö numüze sermesi. Dördüncüsü, «Atatürk yöntemi» ya da «Atatürk dönemi» dediği tutumların bugün savunulamaz yanlışları olduğuna inanıldığı halde, yine de bir Atatürkçülük mitolojisi sürdürmedeki ikiyüzlülüğü belirtmesi. Bütün bu «doğru»lar, Atatürk olayının kendinden kaynaklanmış şeylerse, yazarın bunlara son bir doğru daha katmak ödevi Atatürk'e bundan sonra nasıl bakacağımızı da korkmadan söylemesi olacaktır: Onu unutmak! Bunu yapamazdı, çünkü eleştirdiği eylemlerin «niçin»lerini aramadan gözlem

lerindeki saçmalıkları eleştireyim derken Atatürk'ün üstüne dönüyor, başlıyor bu saçma işlerin kendileri kadar yanlış yorumlamalar yapmaya. Tarihi bir vana atar, hiç bir «neden», hiç bir «nasil» sormadan soyut kav-

ramlar ve soyut bir yaklaşımla gidince, Türk aydınının o eleştirdiği saçmalıklarının sorumlu su Mustafa Kemal'in ta kendisi oluyor. Tunçay'ın yorumlamaları doğru ise, hangi yüzle bir de ha Atatürk'e bakılabilir ve niçin, bilmem. Yukarıdaki gözlemlerde söylemek istediğim gibi, doğrularla yanlışları yanyana koymuş bir yazı, bir kafa karışıklığını düzeltiyim derken yeniden başka bir kafa karışıklığı daha ortaya koyan bir yazı.

Bu incelemenin yazarı bir dinci, bir turancı, bir Osmanlı uyducusu olsa, yazdıklarını bir politik ideoloji yürütmek için yazmış olsa bu yaptığı doğru - yanlış bileşimi işini olağan bir heriklilik sayardım. Bu gibi yaklaşımlarda kafa karıştırmak doğal bir amattır. Ne var ki o, bir bilim adamı. Ve bizden, Atatürk'e olumlu ya da olumsuz,

«Türk aydını kırk yıldır yılda bir kez O'nu anar. Yıllar geçtikçe O'nu daha iyi tanıyacağını sanırsınız; görürsünüz ki tersine daha az tanıyor. Anması gittikçe biçimselleşiyor.»

«O'nun, tarihte yaşayacak olan adı Mustafa Kemal'dir. Atatürk de O'na gösterilen saygıyı yansıtacak bir sıfat olarak O'nunla birlikte yaşayacak bir ek olarak konmuştu.»

ön ya da ard niyetsiz yargılarla bakmayı isteyen bir kişi. Tarihsel koşullar altında tarihimiz dediğimiz sahneden gelip geçmiş ardında birden çok işlem bırakmış bir adamı, olduğu gibi tanımamızı istiyor. Doğruları kendisinin de bize daha açık olarak göstermesini beklemeye hakkımız varken, kendisi de bir olay daha yanlış yargılar katıyor ortadakiler yetmiyor muş gibi.

Yazarın inandığım iyi niyeti karşısında dikine sözler ettiğimin farkındayım. Kendisinden özür dileyerek elimden geldiğince neden öyle davrandığımı açıklayacak ayrıntılara girmek ödevimdir. Eleştirdiği tutumların altında yattığını söylediği üç nedeni ile olarak başlayacağım eleştirisinin eleştirisine. Onun dediğine göre, Atatürk'e

yanlış ve saçma açılımları bakmanın dışında (a) Ölçsüzlükle rimiz, (b) «ikiyüzlülüklerimizi», (c) Dincilerin faydalanacağı korkusuyla Atatürk'le ilgili şeylerin tabulaştırılması, açıkça söylenmesinden korkulması gibi üç neden yatıyor.

Konunun tabuluğu kanun kuralları ile bile korunmuş. Bu tabulaştırma yüzünden bir çeşit «ilkel dine» benzer bir Atatürk kültürü yaratılmış. Devlet dairelerinde fotoğraflar. Kasaba meydanlarında heykeller. Okullarda büstler. Her yıl, öldüğü gün belirli bir an gelince düdüklü çalar, sanki yaşam durur. Kurumlaşan törenlerde yüceltilen söz bulma yarışına girilir, «eşi menendil görülmedik» savaştan söz edilir, bütün bunlardan sonra kapalı o dalarda onun diktatörlüğünden

tutun kişisel yaşamına dek söylenmedik dedikodu bırakılmaz. Bu ölçsüzlük, iki yüzlülük ve korku ürünü işler üzerine söylediklerinin hepsi doğru. Yerin olsa daha başkalarını da ben katardım.

Bu gözlemlerinden şu sonuçlar çıkabilir: genç kuşaklara bu tür Atatürkçülük kabak tadı verecek. Ya da veriyor. Yavaş yavaş onu önemsemeyi öğreniyorlar. Giderek ona karşı bile olabilirler. Bir gün gelip onu bu kusurların başlatıcısı olarak görebilirler. Ve, en sonunda, bu, dincilerin aorusünü haklı çıkarıyacak mı?.. Tunçay'ın, benim daha çok belirginleştiğim üzüntüleri şimdiden o kadar gerçekleşmiş ki, kendi yazısı bize bunun en somut örneğini veriyor..

ANILARIMA GÖRE

Ben haklı olarak, ilk önce, bu sonuçlara yol açan, «ölçsüzlük», «ikiyüzlülük» ve «dinci korkusu» olaylarının kendilerinin bilimsel bir analizini ve eleştirisini yapacağını sanmıştım. Benim anılarımda onun «ölçsüzlük» dediği şey, «Behçet Kemal Atatürkçülüğüdür.. «ikiyüzlülük» dediği şey, Millî Şef rejimidir. «Dinci korkusu» dediği şey, Bayar-Menderes demokrasisidir. Atatürkçülük adına gençleri matbaalara, kitapbevelerine, üniversitelere, Rektör ve hocalara saldırtma geleneği «Biz Âmal-ı Erbaaya Siğmayan Bir Milletiz» sloganını yaygınlaştıran Behçet Kemal başbuğluğu ile başlamıştır..

«ikiyüzlülük» geleneği. İkinci Abdülhamit'ten sonra, bir kez daha Millî Şef'imiz döneminin özelliği olmuştur. «Dine aman saygı» perdesi altında halktan ay koparma tekniğinin ustalıklarla kullanılması uyduculuk demokrasisi döneminin özelliği olmuştur. Mete Tunçay, farkına varmadan, bunların her birinin semantik karşılıklarını o üç sözcükle bulup koyduğu halde, o dönemlerin Atatürkçülüğünün anlattığı hale getirilmesinde oynadığı rolleri bir çırpıda unutup iki konuya çeviriyor gözlerini: Atatürk'ün Yöntemi ve Atatürk'ün Yönetimi.

Önemli bir sorunla bizi karşılaştıracaklarını duyuran yazarın kendisi, ilk gözlemlerini yapar yapmaz o gözlemlerle saptadıklarını yürütmekte olan ölçsüzlükler, o korkular toplamına değil, Atatürk'ün kendisine dönüyor bunların nedenlerini göstermek için. Görülen saçmalıkların nedenleri olarak gördüğü Atatürk yöntemi ile Atatürk yönetiminin özelliklerini şöyle saptamakta: Atatürk'ün dinci bir miliyetçilik mirası bırakması. Fransız devrimi ideolojisini benimsemişken o devrimi yaratan ideolojiyi iyi bilmemesi. Siyaseti «kendisi içinde bir değer sayan çağdaş anlamdaki çoğulcu demokrasisi» olarak olmayıp onu bir araç sayması. Halkçılıktan anladığı şeyin, «geniş kapsamlı» bir demokrasi olmayıp sadece bir «anti-monarşizm» olması, Muhalefeti sevmemesi. Milletvekillerinin onu seçmesi gerekirken milletvekillerini onun seçmesi. Kurduğu cumhuriyetin Birinci Dünya Savaşından sonra kurulmuş olan cumhuriyetler gibi bir diktatörlük olması.

Bu saptayışların herbirinin ne ölçüde tarih olaylarına uydurduğunu bu dizinin gelecek parçalarında tartışacağız. Ancak ondan önce, Tunçay'ın değiştiği halde üstünde durmayıp geçtiği çok daha büyük bir sorununu ele alacağız. Tunçay, Atatürkçülükte önemli olan yan «hedef»ti diyor. Bu hedef de Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyine erdirmek hedefi olacaktır. Ne var ki «halka rağmen» «Batı'nın biçimsel değerlerini topluma benimsetme» yöntemi ile buna kalkışıldığından bu hedefe ulaşmak cabası başarılı olamamıştır. Bu yüzden, Atatürk'e mal edilebilecek tek önemli yan (yöntem yanı) da değersiz bir iş olarak kalmış oldu. Atatürkçülüğün gördüğümüz bir ilkel din görünümüne sokulmuş olması onun yönteminde benimsediği tutumun sakatlıklarının hepsinden kaynaklanmıştır. Eğer Atatürk, Batı'nın biçimsel değerlerini, halka rağmen benimsetmeye kalkmasaydı, bir siyasal bilim profesörü bulup onun kitaplarından çıkaracağı evrensel siyaset kurallarına göre bir yönetim kursayı Atatürkçülük dediğimiz şey bugünkü güncüleştirilmiş duruma gelmeyecekti.

İlk önce bu «halka rağmen» ve bu «biçimsel Batı değerleri» ve onları benimsetme sorunları üzerinde sayın Tunçay'ı azıcık durdurup bunları tartışmaya geçeceğim.

YARIN:

«Halka rağmen» ve «Batının biçimsel değerleri» sorunu